

GEORGE BOUNEGRU, RADU CIOBANU, RADU OTA, DAN ANGHEL - Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție, ed. Altip, Alba-Iulia 2011, 130 p.

"Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție", a apărut în ultima parte a anului 2011, la Alba Iulia și este expresia literară a expoziției cu același titlu care a avut loc la Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia. Autorii, George Bounegru, Radu Ciobanu, Radu Ota și Dan Anghel, s-au străduit ca acest catalog de expoziție să fie editat în bune condiții editoriale și să beneficieze de traducerea într-o limbă străină, esențială pentru o lucrare științifică în timpurile de azi. Cele 130 de pagini ale lucrării, la fel ca și figurile, pozele pieselor, dar și cele două hărți prezentate în cadrul anexelor, prezintă o calitate extraordinară datorată în primul rând tehnologiei și în al doilea rând profesionalismului tuturor celor care au avut grijă ca ea să vadă lumina zilei. Prin informația științifică, piesele inedite și publicarea în bune condiții a pieselor mai vechi, cartea este o lucrare obligatorie pentru cercetătorul avizat, preocupat de diferite aspecte din istoria provinciei romane Dacia. Prin ilustrația bogată, informația concretă și clară lucrarea poate fi folosită și de către cei care doresc să aprofundeze istoria antică.

Împărțit în două, suportul tehnic și catalogul, structura lucrării este consistentă și bine organizată, prin informația oferită, dar și prin numărul pieselor prezent în catalog.

În prima parte este prezentat suportul tehnic (p. 5- 41), precedat de un cuvânt înainte (p. 3- 4) și urmat de bibliografie (p. 40- 41). A doua parte este întocmită sub forma unui catalog științific, însoțit de fotografiile pieselor. Anexele, din care fac parte două planuri ale așezării moderne Alba Iulia cu locul descoperirilor, completează discursul științific.

Prima parte, complexă și gândită metodic, introduce cititorul în problemele spinoase ale luxului în lumea romană, un concept aflat întotdeauna între util și estetic pentru omul antic. Foarte importantă este traducerea făcută într-o limbă de circulație internațională - franceză și engleză, în cazul de față, lucru care deschide orizontul cărții înspre cercetătorii din afara granițelor țării.

Primul capitol, intitulat simplu "*Lux, util și estetic: câteva precizări*" își propune să discute aceste noțiuni și modul cum acestea se reflectă în obiectele de zi cu zi, respectiv piesele descoperite la Apulum (p. 5- 10). Demersul lui R. Ciobanu este lăudabil, în încercarea de a defini noțiuni care țin de mentalitatea omului antic și reprezintă o provocare pentru specialistul modern. Lăudabilă este și inițiativa autorului de a apela la sursele literare pentru a reda sensul corect al termenilor antici *luxus, magnificentia, utilitas*, dar și a unui termen relativ modern, *estetic*. Prin urmare au fost folosite texte ale autorilor antici Platon, Cicero sau Vitruvius. Din sursele citate reies semnificațiile diferite pe care o au acești termeni pentru greci și romani, dar și evoluția termenului în mentalitatea romană. Prin urmare, pentru un grec utilul se confunda cu plăcutul, pe când la romani el se confundă cu esteticul. Evoluția termenului *luxus* este de fapt o oglindă a evoluției societății romane de la Republică

la Imperiu, ipoteză confirmată documentar de legislația romană, arheologic prin descoperirile de podoabe de pe tot teritoriul Imperiului, dar și artistic prin intermediul studiului portretelor funerare de la Fayum. Spre deosebire de primul secol al Imperiului, luxul provincial al secolului al II-lea este mai degrabă un lux accesibil, aflat între conservatorismul opulent imperial și accesibilitatea unei provincii. Prin urmare bijuteriile descoperite la Apulum și prezente în acest catalog reflectă atât utilul cât și esteticul.

Considerații generale asupra descoperirilor din mediul civil (p. 11-12), redactată de Radu Ota, pune în valoare cele două orașe care au coexistat la Apulum, *colonia Aurelia Apulensis* și canabele legiunii, ridicate la rangul de *municipium* în timpul lui Septimius Severus. Deși săpăturile au început încă din secolul al XIX-lea, piesele descoperite aici sunt relativ puține, cele mai multe dintre ele fiind piese de echipament militar, lucru de altfel obișnuit pentru o așezare de tip *canabae*.

Descoperirile făcute în cele două necropole de la Apulum se remarcă prin cantitatea materialului descoperit, fiind prezentate de George Bounegru în *Considerații generale asupra descoperirilor din contexte funerare* (p. 13- 16). Descoperite încă în secolul al XIX-lea, mai mult din întâmplare, materialul din necropolele de la Apulum a rămas în mare parte publicat necorespunzător până azi. Cele mai multe dintre ele sunt piese uzuale, fibule, mărgelile, amulete, inele, brățări, ace de păr, piese de echipament militar și se remarcă prin simplitate. Toate acestea se pot lega, așa cum autorul remarcă, fie de credința în viața de apoi, fie de semnificațiile profane ale modei. Important este faptul că o parte dintre aceste bijuterii au fost produse în Dacia, în ateliere specializate cum sunt centrul de la Tibiscum pentru sticlă și centrul de la Porolissum pentru fibule.

Partea introductivă a fost îmbogățită prin noțiuni introductive despre tehnicile antice de prelucrare a pieselor de os și corn, metal, sticlă. Pentru început *Tehnici prelucrare: piese din os și corn* (p. 17- 24), redactată de George Bounegru, beneficiază de ilustrarea acestor tehnici prin patru figuri. Sunt analizate aici de la relația între cerere și ofertă pentru astfel de obiecte, până la modul de recoltarea al oaselor, pregătirea și apoi prelucrarea lor cu tehnici specifice în funcție de obiectul finit care se dorea a fi obținut. Ace de păr, inele, pandantivele - amuletă, piepteni sau piese de echipament militar au fost lucrate din os și corn, material relativ ieftin care reprezenta compromisul între frumos și accesibil pentru cetățenii provinciei. Fiind relativ ușor de prelucrat, desigur că multe dintre descoperiri sunt produse locale, iar o mică parte pot proveni din afara provinciei prin comerț.

Alături de os și corn, un alt material accesibil ca și preț este sticla, prin urmare ea a fost folosită în lumea antică la realizarea bijuteriilor, diferitelor recipiente dar și la realizarea unor piese de echipament militar sau fibule. În *Tehnici de prelucrare: sticla romană* (p. 25- 28), Radu Ciobanu aduce în discuție "*fascinația romanilor pentru sticlă*" (p. 25), discuțiile despre apariția sticlei, tehnicile de prelucrare ale acestui material și separarea procedeele de producere de procedeele de prelucrare. Diferitele ipoteze sunt prezentate cu precauție și foarte concis. Atelierele de producere a obiectelor din sticlă se găsesc aproape în fiecare aglomerație urbană a Daciei: Tibiscum, Romula, Porolissum, Ulpia Traiana, Micia, Dierna sau Apulum. Acest lucru se datorează cererii foarte ridicate pentru asemenea produse. Pe lângă faptul că deserveau cererea internă, o parte din ateliere cum sunt cele de la:

Tibiscum, Porolissum, aveau o producție orientată spre export. Sticla este unul dintre bunurile de export ale Daciei și în același timp o afacere profitabilă pentru locuitorii provinciei.

Printre cele mai reprezentative bijuterii se află gemele și cameele, șapte dintre inele prezente în catalog mai păstrează încă pietrele, iar douăzeci și patru de pietre sunt incluse în catalogul de față. *Tehnici de prelucrare: geme și camee* (p. 29- 32), redactat de Radu Ciobanu, prezintă obârșia acestor mici bijuterii, calea de preluare a meșteșugului de către romani, tehnicile și instrumentele de prelucrare a acestora, precum și funcționalitatea lor. Așa cum recunoaște și autorul, multe dintre aceste teze sunt încă în discuție.

Cele mai numeroase artefacte din catalog au fost lucrate însă din metal: inele, cercei, brățări, ace de păr, elemente de echipament militar, pandantive. Era necesar ca tehnicile de prelucrare să se încheie cu artefactele din metal. "*Tehnici de prelucrare: piese de podoabă și accesorii de metal*" (p. 33- 35), redactată de Dan Anghel, analizează metodele de prelucrare a metalului pentru a obține diferite produse finite. Remarcăm că între obiectele de metal nu se află piese din aur, în afară de închizătoarea unui colier de mărgelă din sticlă aurită (p. 68), lucru interesant, deoarece se știe preferința pentru aur a societății romane în general. În Dacia, lucrurile stau un pic mai altfel, fapt confirmat de descoperirile arheologice de piese din bronz, argint și mai puțin din aur. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că Dacia este o provincie periferică, în care noutățile întâmpină o rezistență îndârjită, iar majoritatea coloniștilor nu-și pot permite asemenea piese scumpe.

Partea introductivă se încheie cu "*Considerații privind restaurarea pieselor*" (p. 38-43). Realizarea expoziției, dar și a pozelor pentru catalog, presupune o restaurare atentă a pieselor, mai ales că unele dintre ele provin din descoperiri vechi, iar altele au avut condiții precare de descoperire. La acestea se mai adaugă și faptul că o parte dintre piese au fost descoperite în morminte de incinerare, fiind la rândul lor trecute prin foc. Provocările la care specialiștii au trebuit să răspundă au fost vârsta considerabilă a pieselor și mediile dificile în care acestea au fost descoperite. Astfel, artefactele au suferit un proces de restaurare diferit în funcție de material și afecțiunile diferite de care sufereau.

A doua parte a lucrării o reprezintă catalogul pieselor (p. 46- 130), metodic și științific realizat, pe categorii de piese, în raport cu funcționalitatea obiectului. Fiecare dintre piese beneficiază de o fișă științifică, realizată în concordanță cu rigorile internaționale, dar și de o fotografie color de bună calitate. În raport cu funcționalitatea artefactelor, catalogul a fost împărțit în patru părți:

- podoabe pentru cap (p. 47- 71), sunt prezentate 89 de piese;
- podoabe pentru mâini și brațe (p. 72- 98), sunt prezentate 180 de piese;
- accesorii vestimentare și de echipament militar (p. 99- 126), sunt prezentate 88 de piese;
- obiecte de toaletă (p. 127- 130), sunt prezentate 9 piese.

Între podoabele pentru împodobirea capului au fost introduse și podoabele pentru împodobirea gâtului, astfel au fost catalogate următoarele categorii de piese: ace de păr din bronz, argint și os în număr de 60 de piese; cercei din bronz și argint în număr de 11 piese; 8 șiraguri de mărgelă din sticlă și jasp precum și 14 pandantive din bronz, argint și os. Remarcăm că pandantivul cu număr de catalog 78 ar fi trebuit

poate trecut la echipamentul militar, astfel de pandantive sunt mult mai des purtate de către militari și nu neapărat sub formă de bijuterie. La fel se poate spune despre amuletele falice, o parte dintre ele fiind piese de echipament militar, așa cum remarcă și G. Bounegru, autorul unei astfel de descoperiri (p. 69). Probabil însă, că autorii au considerat că ele nu pot fi despărțite, din moment ce identificarea lor ca și piesă de bijuterie sau ca și piesă de echipament militar este foarte greu de făcut și uneori diferența este determinată de dimensiuni.

Între piesele pentru împodobirea mâinilor se află 46 de inele, 24 de geme și 10 brățări, în forme variate și din materiale accesibile ca și putere de cumpărare a locuitorilor. Accesoriile vestimentare și de echipament militar cuprind 2 însemne militare, 33 de aplici, garnituri de *cingulum*, 4 catarama, 6 capete de curea, 4 inele de *cingulum*, 4 butoni de *cingulum* și 26 de fibule. Ele ilustrează viața militară activă din această aglomerare urbană.

Între obiectele de toaletă avem 6 oglinzi, 1 pieptene și 4 vase de sticlă, toate acestea necesare pentru "eleganță" și atunci, la fel ca acum.

Anexele care încheie cartea, cuprind două planuri urbane ale orașului modern Alba Iulia, pe care au fost notate locul descoperirii pieselor din catalog, lucru care ușurează munca cititorului.

Considerăm că lucrarea de față reprezintă un instrument foarte bine venit pentru studiul modului de viață din provincia romană Dacia. Munca depusă pentru a crea o asemenea lucrare va fi răsplătită prin numeroase citări în lucrări din țară și din străinătate. Standardul impus de lucrarea colegilor de la Alba Iulia ne va obliga la o mai mare atenție și o aplecare înspre detalii de acum înainte.

Ana Hamat

(Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș)